

Літаратура

1. А. Г. Кликушин, Б.В. Дегтярь, Введение в локальные сети, Минск, 1991
2. Решения Microsoft. Выпуск 5, Москва 1996
3. Инструментальная система проектирования иерархических распределенных информационно - управляющих систем «Конструктор». Руководство пользователя., Минск 1996

МЕТАФАРА ЯК СРОДАК ПЕРАДАЧЫ ЧАЛАВЕЧЫХ ПАЧУЦЦЯЎ
У МАСТАЦКАЙ ПРОЗЕ

Прыкметай мастацкага таленту пісьменніка па праву лічацца ўменне зазірнуць у глыб чалавечай асобы, стварыць запамінальныя псіхалагічныя вобразы герояў, перадаць складанасць чалавечага "я" чытачу. У беларускай літаратуры ёсць выдатныя ўзоры тонкага псіхалагізму, стварэння непаўторна-індыўідуальных, глыбока псіхалагічных партрэтаў: К.Чорны, І.Мележ, Я.Брыль, М.Стральцоў лічацца сапраўднымі знаўцамі чалавечых душ. Імкненне паказаць чалавека знутры, зазірнуць у яго псіхалогію, выявіць кожны рух душы стала адметнай рысай творчасці В.Адамчыка: "Пісьменнік, мабыць, пачына ецца тады, калі ён знаходзіць сваю тэму, свой пункт гледжання на рэчы. ... У Адамчыка ёсць свая тэма, свой падыход да яе вырашэння. Ён любіць чалавека, разумее яго, умее падгледзець, падслухаць такі момант чалавечага ўзрушэння, у які найбольш выразна раскрываюцца таямніцы душы. А для пісьменніка якраз і найважней за ўсё раскрыццё, я сказаў бы нават агаленне - чалавечай псіхалогіі, бо там, дзе гэтага няма, дзе ёсць толькі апісанне падзей, дзе героі адно дзейнічаюць у зададзеных ім акалічнасцях, а не перажываюць, там няма творчасці, а ёсць голая фатаграфія часу," - пісаў Р.Сабаленка [1, с.181].

Для сапраўднага пісьменніка вельмі важна не проста адчуць, убачыць тое глыбіннае, што абумоўлівае учынкі і характар перасанажаў, а увасобіць гэта ў слове. Галоўным сродкам такога увасаблення становіцца метафарычнае слова, якое Артэга-і Гасэт назваў "...главным орудием мысли, при помощи которых нам удается достичь самых отдаленных участков нашего концептуального поля. Объекты к нам близкие, легко постигаемые, открывают мысли доступ к далеким и ускользящим от нас понятиям"[2, с.72].

Аналіз метафарычнага словаўжывання В.Адамчыка паказвае, што метафарычнае слова дапамагае яму характарызаваць пачуцці страху, злосці і радасці. Такія метафары заўсёды залежаць ад кантэксту і сітуацыі, што стварае разнастайны малонак чалавечых пачуццяў. Так, пачуццё страху В.Адамчык перадае пры дапамозе метафар клубок страху, гарачыня страху, крыга страху, вужы страху і інш., злосці - накіп злосці, клубок злосці, вір злосці і інш., радасць - мроіва радасці, скразняк радасці, камок радасці, вір радасці, расіна радасці і інш.:

Міця, успомнішы ўжо расказанае каля помпы, што уночы забіраюць на расстрэл, учуў, як халодны слізкі вуж страху падпоўз пад сэрца (ГН, 382). Імполью было няўсцёрп і нязносна брыдка, што яны так жывуць - без кахання, без ніякае расіны радасці, што ў іх асталася толькі балючая, як нарыў, да гаркаты пакутнай цярпліваць (ГН, 156). Пад'юшчаная накіпам злосці,

соруаму - усяго, што надоечы ўчынілася у Корсакавай хаце, Хрысця рванулася міма фурманак (ГН,7) [3].

Большасць з гэтых метафар - індывідуальна-аўтарскія, нараджэнне якіх забяспечваецца папярэднім кантэкстам: нярэдка яны вырастаюць з параўнання.

Пераносна-вобразнае значэнне слова вуж 'пачуццё злосці' ўзнікае на аснове параўнання як халодны вуж:

І раптам, як халодны вуж, абвіла ўсяго злосць на Алесю. Ён [Міця] паволі, нібы пад якім цяжарам, пайшоў туды, пад ганак. Гэты агідны халодны вуж ужо тачыўся пад сэрцам: "Няхай крые Бог, няўжа яна, Алеся? Не, не!" (ЧБ,313-314). Маўчуць, выйшаў за веснікі. Бачыў, як невыразна жоўк упоцёмку Алесін твар. І учуў, як з сэрца звальваецца той вуж, растае злосць на Алесю (ЧБ,314).

Метафарычнае слова ў творах В.Адамчыка ўзаемадзейнічае з творным параўнаннем - бяззлучнікавым прыдзеяслоўным параўнаннем, адным з найбольш ужывальных трыпаў у мове пісьменніка: на аснове такога ўзаемадзейня ўзнікаюць метафары глыба злосці, скразняк страху:

Цяжкай глыбай злосць прыдушыла Міцю, ён з дзівам глядзеў на лісявага і гаваркога Дудара, што яшчэ надоечы забягаў наперад Царыка, каб патрапіць у гутарцы і падхваліць таго, а цяпер не хоча знацца з ім.

Ледзьве скінуўшы з сябе цяжкую глыбу злосці, каб ужо не сханіць загрудкі Дудара, Міця павярнуўся да дзвярэй, злавіў скобку нікеляванай халоднай ручкі:

- О, які ты мэт на паскудства (СТ,284).

Параўнанне і метафара могуць быць значна адзелены адзін ад аднаго ў кантэксце твора:

І зноў нечаканы страх лядовым скразняком абліў яе [Алесю]... (ГН,70). - Якія тут жарты? Ці я каму казацьму? - Алесю ўжо зноў абвела скразняк страху (ГН,331).

Колькасная перавага метафар-характарыстык злосці, страху і радасці ў творах В.Адамчыка не выпадковая: перавага негатыўных пачуццяў канцэптуальна абумоўлена: пісьменнік апісвае жыццё сялян Заходняй Беларусі, мала у ім радасці і шчасця, больш клопату, бяды, гора. Калі прасачыць падзеі жыцця на сюжэтным узроўні тэатралогіі "Чужая бацькаўшчына", "Год нулявы", "І скажа той, хто народзіцца", "Голас крыві брата твайго", то выявіцца, што няма шчаслівага кахання, фактычна няма святаў. Усё гэта адлюстроўваецца ў слове, асабліва ў метафарычным слове: сярод іншых негатыўных пачуццяў, якія характарызуюць метафары, трэба назваць трывогі (скразняк трывогі, гарачыня трывогі, сверб трывогі), крывуду (слата крывуды, страмяка крывуды, прысак крывуды і інш.), брыджасць (попыма

брыджасці, шал брыджасці і інш.), адчай (холад адчаю, сполах адчаю і інш.). Гэтыя метафары абазначаюць трывалы працэс, які адбываецца на працягу вялікага адрэзку часу, і наадварот, у метафарах, што характарызуюць добрыя светлыя пачуцці - каханне, шчасце, радасць - падкрэсліваецца момант нетрываласці, ненадзейнасці:

Яна [Хрысця] і лягла тут, ці паспеўшы звесці вокам, бо абудзілася ад моцнага грому і густога за акном навалычнага дажджу. І ад спорнага дажджу, што пах свежасцю тут, у пакойчыку, ад шарай, завешанай ім рانیцы, ад вясёлага, перагаворлівага цвіркання ластавак пад шчытом нейкі ясны, як дзе праз шчыліну промень радасці зазьяў у куточку Хрысцінай душы, невядома чаму яна ўспомніла Імполья, таго, загарлага, босага, з падкасанымі калошамі, якога бачыла астатні раз на сенаванні у Верасаве, калі хадзіла па ягады.

Але гэты ясны слупок радасці знянацку змерк, на памяць вярнулася сённяшняя ноч, і зноў вочы затуманіліся ад слез і гарката крывуды сціснула сэрца (ГН,183).

Метафары промень радасці і слупок радасці ў кантэксце сіналімічныя і перадаюць яркае, але нядоўгае светлае пачуццё ў душы Хрысці.

Нярэдка пісьменнік ужывае з пераносным значэннем адны і тыя словы для перадачы розных пачуццяў, што дазваляе яму адначасова перадаць і псіхічны, і фізічны стан героя - скразняк, холад, гарачыня: скразняк сполаху, скразняк трывогі, скразняк насцярогі, скразняк радасці; холад страху, холад адчаю, холад сцішнасці; гарачыня трывогі, гарачыня брыджасці, гарачыня соруаму:

Астатнія часы Міцеву душу абліваў настлылы лядовы скразняк трывогі, каб благага чаго не прылучылася з бацькам: асунуўся ён, зжоўк у твары, спахмурнеў і заткнуўся, хаваючы ад старонніх свае непраглядныя, як сыры зімовы туман, затлупленыя думкі (СТ,146). У Імполья зашчымеў раптоўны холад сцішнасці - ён успомніў тое, што чуў не раз ад Алесі: пад гэтымі каменнямі былі закопаны нейкія ксяндзоўскія даныя - паперы на тутэйшую зямлю і высечаны даўнейшы лес (ГН,34). Дзень быў абвіты нечаканай светлай радасцю, як усё роўна на свеце не было вайны, гора, смерці. А Міцева сэрца аблівала гарачыня трывогі і неспакою (ГК,221).

Адна з самых страшных і змрочных постацяў тэатралогіі - Жэнік Рэпка, які становіцца катам свайго народа. Імполь спрабуе знайсці прычыны гэтай нянавісці да ўсяго, зразумець, адкуль у Жэніка гэтая злосць. Усе развагі і меркаванні - у метафары шашаль гаркаты і злобы:

Чаму ў Жэніка Рэпкі не аціхае раз'юшаная злосць? Адкуль і ад чаго яна? Няужо ад зайздрасці, што яго не любіць Хрысця, што ніхто яго не уважыў, не ска заў зчлівага слова, ці мо ад

крыўды, што ніхто не хацеў з ім знацца, што маладое жыццё прайшло ў горы і нэндзе. Сляпы шашаль гаркаты і злобы точыць яго душу, бо чаму ён дратуе і нішчыць усё, бо чаму помсціць кожнаму? (СТ, 114).

Метафара шашаль гаркаты і злобы малое неадчэпнае, неадступнае пачуццё, якое раз'ядае душу Рэпкі. Письменнік метафарызуе здавалася б зусім не вобразнае слова шашаль 'насякомае атрада жукоў, лічынкі якога псуюць скуры, футра, точаць дрэва і пад.' і на яго аснове стварае вобразны, асацыятыўны, насычаны малюнак разбурэння души, страты чалавечага ў чалавеку.

В.Адамчык часта карыстаецца метафарычным тыпам пераносу канкрэтнае - абстрактнае, што дазваляе яму ствараць яркія і запамінальныя вобразы. Пры дапамозе метафары асот абыякавасці письменнік перадае стан Чэсі, якая адзін раз моцна апяклася ў жыцці і зараз хавае свае каханне да Міці Корсака:

Чэся асцерагалася і душыла ў сваім чуткім сэрцы ледкія пачуцці да гэтага сарамяжліва-нясмелага хлопца, каб зноў горка і адчайна не абкалоцца аб востры асот глухое абыякавасці, не натрапіць сваёй шчырасцю на чужое махлярства ды падман (СТ, 173).

Характэрнай рысай творчага стылю письменніка з'яўляецца стварэнне метафарычнага поля, калі адзін троп цягне за сабой іншы, ствараючы разгорнутую, дынамічную карціну чалавечых пачуццяў, паказваючы іх у развіцці. Так, метафара рана крыўды, помсты, брыдкасці вымагае звязаную з ёй метафару скурка абыякавасці. Гэтае індывідуальна-аўтарскае словаўжыванне, незразумелае па-за кантэкстам, раскрывае сваё значэнне ў мастацкім тэксце:

Балочая рана крыўды, помсты, брыдкасці памалу загаілася, зарасла новаю скуркаю абыякавасці, і Алеся ўжо з ганарлівай пыхай тайла ў сабе раз'юшаную злосць: як зярнятка ў арэхавай скарлупцы, яна, гэтая злосць, паўнела і расла, убіраючы ў сябе мяккасць дабраты (ГН, 155).

У кантэксце ўтвараюцца асацыятыўныя сувязі паміж тропамі (гэта неабавязкова павінна быць метафара), пранізваюць яго, робячы збумоўленай ужыванне менавіта гэтай лексічнай адзінкі. Агульнай метафарычнасцю кантэкста выклікана з'яўленне метафары дожджык спакою:

"Дзе ж гэта ён быў? Няўжо зноў вазіў прадаваць каменні?" - п'якуючю маланкаю мільганула думка, а услед за ёю зацерусіў росны дожджык спакою, што ён, Імполь, дома (ГН, 262).

Пунктам адліку ў кантэксце становіцца творны параўнанні думка мільганула маланкаю, які дае накірунак агульнай метафарычнасці ўрыўка. Метафара дожджык спакою асацыятыўна

звязана з параўнаннем і стварае напружаную вобразную карціну навалініцы ў душы Алеся.

Стан герояў В.Адамчыка заўсёды звязаны з наваколлем, з прыродай, яго персанажы ўпісаны ў свет, што акаляе іх, утвараюць з ім адно цэлае, пра што сведчаць і метафары. Так, адносіны Імполь да Хрысці письменнік апісвае метафарамі вечер чакання, рунь шчасця:

У Імпольвай душы разам з грукатлівым возам дрыжаў нейкі свой затоены страх і чаканне - убачыць Хрысцю. У гэтым чаканні было нешта такое, як бывае чаканне цёмнай хмары - ці прынясе яна буру, град, ці проста шчыры дождж. Але, як перад кожнай хмарай, быў парывісты, моцны вецер. І цяпер гэты вечер чакання падымаўся ў Імпольвых грудзях. Як стрэне яго Хрысця? Каб цяжкі вялікі град не збіў тую рунь, што толькі ўсходзіла ў яго душы. Няўжо яе холад, няветласць, можа, нават злосць, як вялікі град, саб'юць-здратуюць маладую рунь шчасця, што ўзышла, закрасавала ў яго душы (ГН, 46).

Пераносна-вобразныя словы могуць і самі ўплываць на кантэкст, звязваюцца паміж сабой, утвараючы своеасаблівыя асацыятыўна-сэнсавыя лініі, якія спрыяюць спасціжэнню сэнсу ўсяго твора. У такіх метафарах выяўляецца агульная канцэпцыя жыцця, аўтарскі светапогляд.

Такія канцэптuallyныя, на нашу думку, для В.Адамчыка з'яўляюцца метафары, у якіх з пераносным значэннем ужываюцца словы нітка, клубок, вузел, зашмарга і семантычна блізкія да іх. Яны спалучаюцца з назоўнікам думкі: маток думак, жмут думак:

- Можа, дзе вырваліся ў Румынію, - з гэтага неразблытанага матка думак нехта знаходзіў нітачку надзеі: Кажуць, шмат туды польскага войска перашло (СТ, 159). Імпольвы вочы заслязіліся ні то ад ветру, што дыхаў напараным цяплом, перамешаным з пахам падагрэтае вільготнае зямлі і маладое саладжавае ярыны, зааранага на картаплянішчах гною, ні то ад зблытаных у тугі неразборлівы жмут думак - як жа ж далей жыць: во ёсць поле, зямля, Алеся, ёсць, здаецца, усё і нечага недалягае чалавеку (ГН, 33).

У спалучэнні з назоўнікам думкі словы жмут, маток абазначаюць 'нешта зблытанае' і ствараюць настрой незразумеласці, цяжкасці чалавечага жыцця.

Семантычна звязаныя з імі назоўнікі клубок і вузел, якія В.Адамчык спалучае з назоўнікамі - назвамі пачуццяў: клубок злосці, вузел страху:

... Чэся ўжо жылз нейкім сваім помслівым, туга навітым у клубок злосці жыццём (ГН, 83). Міця маўчаў: туті вузел невыноснага страху, распачы і адчаю зашморгнуў і душыў яго (СТ, 61).

Своеасаблівым пасрэднікам, які звязвае гэтыя метафары і дазваляе разглядаць іх разам, становіцца назоўнік зашмарга: семантычна ён звязаны з назоўнікам вузел (прам. значэнне 'вузел са свабоднай пятлей, завязаны адным канцом'), функцыянальна збліжаецца са словамі жмут, клубок, ужываючыся ў спалучэнні зашмарга думак:

Як збыталася ўсё. Чаму жыццё так перакрывае лёсы людзей? Звязала ў адзін неразвязны вузел. Ці мо людзі звязалі самі сябе?

Тугую зашмаргу Міцевых думак, ад якіх балюча нямела галава, перарвала нямоцнае, ледзьве жывое, як мыш пад падлогай, шкраванне ў дзверы (СТ, 278-279).

Назоўнік зашмарга ў кантэксце набывае значэнне 'нешта цяжкае, збытанае', але далей на аснове прамога значэння назоўніка В.Адамчык стварае шэраг метафар, дзе слова зашмарга ўжываецца ў наступных значэннях;

- 'спазмы у горле':

- Тата... - і нейкая тугая зашмарга здушыла горла (ГК, 17).

- 'бяда, цяжое становішча':

Корсак злавіў гэты зірк, дагадаўся, што ён значыць - дадому няма Змітрыка: глядзі, можа, вырваўся з адной зашмаргі ды ўляцеў у другую (СТ, 8).

- 'непрыемныя пачуцці':

Разарваўшы балючую, як іржавы калочы дрот, зашмаргу, Хрысця адчула, як у душы затлелася нешта зноў пяшчотнае і ласкавае да Імполь, і з жахам раптам падумала: як жа ж было б без яго, яна ж яму, як брату, і выкажа, і перагорае разам (СТ, 139). Тугая зашмарга сціснула Імполь пасля таго, як у Дварчаны ад Корсакаў сышла Хрысця (ГН, 150).

- 'тое, што нельга разарваць':

- А сёння яе ж свята? Чаго напіўся? - папракнула [Хрысця], але з радаецю, што за дзвярыма не яны, не немцы, а ён, Імполь, і з гаркатаю і жалю падумала, што і не прагоніш п'янага у такі ліхі час ні цяпер і ніколі, пэўна, бо на глухую, неразблытаную зашмаргу завязалася іхняе жыццё (ГК, 64).

Усе гэтыя метафары маюць дадатковае прырашчэнне - 'тое, што душыць чалавека, прыгнятае яго, перашкаджае жыццю'. Такім чынам, метафары са словамі вузел, зашмарга становяцца ў пэўным сэнсе канцэптуальнымі, вызначальнымі для тэралогіі "Чужая бацькаўшчына", "Год нулявы", "І скажа той, хто народзіцца", "Голас крыві брата твайго" В.Адамчыка: яны сігналізуюць пра збытанасць, неадназначнасць чалавечых лёсаў, цяжкасць у іх ацэнцы.

Мы лічым, што гэта дзе падставу меркаваць пра аўтарскія адносіны да жыцця людзей. В.Адамчык разумее і ў сваіх творах

паказвае цяжкасць, часам забытанасць чалавечых лёсаў і не спышаецца абмяляваць іх белымі або чорнымі фарбамі. Сваім героям ён заўсёды дае права на памылку і права на апраўданне, і у гэтым адчуваецца і павага, і любоў аўтара да іх.

Метафары, што апісваюць пачуцці людзей, у творах пісьменніка ствараюць глыбока псіхалагічную карціну чалавечага жыцця, дазваляюць прасачыць іх дынаміку, спрыяюць пранікненню ў самыя глыбіні мастацкага твора.

ЛІТАРАТУРА

1. Сабаленка Р. На пачатку дарог // Польша.- 1961.- 1.- С.179-182.
2. Ортега-и-Гассет Х. Две великие метафоры // Теория метафоры. М., 1990.- С.68-81.
3. Спасылкі даюцца па выданнях: Адамчык В. Год нулявы. Мінск, 1982 (ГН). Адамчык В. Голас крыві брата твайго. Мінск, 1992 (ГК). Адамчык В. І скажа той, хто народзіцца. Мінск, 1989(СТ). Адамчык В. Чужая бацькаўшчына // Выбраныя творы : У 3т. Т.1. Мінск, 1995 (ЧБ).